

SAMUEL TAYLOR COLERIDGE

Kísértetek és jelenések

*Pectora cui credam? quis me lenire docebit
Mordaces curas, qui longas fallere noctes
Ex quo summa dies tulerit Damona sub umbras?
Omnia paulatim consumit longior ætas,
Vivendoque simul morimur, rapimurque manendo.
Ite tamen, lacrymæ! purum colis æthera, Damon!
Nec mihi conveniunt lacrymæ. Non omnia terræ
Obruta! vivit amor, vivit dolor! ora negatur
Dulcia conspiciere: flere et meminisse relictum est.¹*

A két alább következő esszé a megvilágításnak szentelem: az elsőt Luther jelenései megvilágításának, amit az előző számban talán túl röviden tárgyaltam, a másodikat pedig amaz egyedüli nehézség leküzdésének, melyet a *Friend* következő fejezetében fedhetek csak fel, hogy az olvasó nyomban megérthesse az elveket, melyeken érveim nyugszanak. Először is, megpróbálom világosabbá tenni kísértetelméletemet azon olvasók előtt, akik elég szerencsések ahhoz, hogy saját jó egészségük és tépázatlan idegzetük jóvoltából homályosnak találják. Keswicki könyvtárszobám ablaka a kandallóval átellenben van, és arra a hatalmas kertre néz, mely a dombnak, amin a ház áll, egész lankáját elfoglalja. Így azután az üvegen *keresztül* áteresztett fénysugarak (vagyis a kertről, a szemközti hegyekről, valamint a közbeeső hídról, folyóról, tóról és völgyről érkező sugarak) és a *róla* visszaverődők (a kandalló stb. fényei) egyidejűleg lépnek be szemünkbe. Az este közeledtével gyakori szórakozásom volt figyelni a tűz képét vagy tükröződését, mely mint ha ott égett volna a bokrokban vagy a fák közt, a kert vagy a rajta túl eső földek különböző részein, aszerint hogy mekkora volt a fény, s amely mégis halóványságának mértékével arányos távolságban és nagyságban rendeződött el a látás való-

¹[A mottó 1., 2., 3. és 6. sorát, valamint a 7. sor első négy szavát John MILTON, *Epitaphium Damonis* című művének 45., 46., 11., 203. és 202. sora adja; a 4. és 5. sor, a 7. sor utolsó három szava, valamint a 8. és a 9. sor PETRARCA *Episztolái* 1. könyvének 1. darabjából (*Barbato Sulmonensi*), a 45., 46., 14., 15., és 16. (mód.) sorból származik. Magyarul: „Kire bízom lelkemet? Ki tanít meg könnyíteni / az emésztő gondokon, ki, elűzni a hosszú éjeket, / akitől utolsó napja elvitte Démont le az árnyak közé? / A hosszúra nyúlt élet apránként mindent felfal, / Élünk, mégis haldoklunk; megmaradunk, mégis elragadtatunk. / El, könnyek! Démon lakik a tiszta éterben! / Nem illenek hozzám a könnyek. Nem mindenestül a világ / múlt el! él a szeretet, él a bú! tilos / szeretteink arcát néznünk, de még mindig sírhatunk és emlékezhetünk”. – *A ford.*]

ságos tárgyai között. Mert a sötétség fokozatos beálltával a tűz képe mindinkább összezsugorodott, közelebb került és kivehetőbb lett, mígnem a szürkület tökéletes éjbe hanyatlott, s a külső tárgyak kirekesztődésével az ablak tökéletes tükörré alakult át – leszámítva azt, hogy a szoba oldalsó polcain álló könyveim hátuljára, hogy úgy mondjam, megannyi csillagbetű íródott, több vagy kevesebb aszerint, hogy mennyire volt felhős az égbolt (ilyenkor ugyanis az üveg csak a csillagsugarakat eresztette át). Na mármost, helyettesítsük be Luther elméjének fantomját a *visszavert* fény képeinek (például a tűz képeinek) helyébe, a szoba és a bútorzat formáit pedig az *áteresztett* sugarak helyébe, s máris hű hasonmását kapjuk a jelenéseknek, és igaz fogalmunk lesz arról, hogyan látjuk őket együtt valós tárgyakkal. Régóta szeretnék már egy teljes művet szentelni az álmok, a látomások, a kísértetek, a boszorkányság stb. témájának; e munkában előbb megadnám, majd megkísérelném megmagyarázni mindezek legérdekesebb és leghitelesebb tényeit, melyek könyvekből vagy személyes tanúságtételekből a tudomásomra jutottak. Azután kielégítőbb módon is elmagyaráznám, hogy a kóros szendergés állapotában gondolataink miként válnak olykor tökéletesen *drámaivá* (ugyanis bizonyosfajta álmokban a legfajfejűbb Wightból is Shakespeare lesz), s hogy a látomás formája milyen törvényszerűségek folytán tűnik elmondani nekünk a maga gondolatait, oly hangon, mely pontosan annyira hallható, amennyire az alak látható; s ez felette gyakran sorozatos rohamokban zajlik, sőt nemritkán oly erőtömrőléssel párosul, mely revelációnak és a sejtelem adományának mutatkozva könnyen hatalmába kerítheti a legépebb ítéleteket is, ha nem ismerik a belső érzék *optikáját* és *akusztikáját*. A jelen eset megvilágítása érdekében mindössze annyit jegyeznek meg, hogy hihetetlennek tűnne olyanok számára, akik nincsenek hozzászokva az önfigyelés ilyen finom észrevételeihez, hogy mily csekély és távoli hasonlóságok, s pusztán már a hasonlatosságra *utaló nyomok* is, melyek egy adott valós külső tárgytól származnak, különösen pedig, ha az alakbeli hasonlóságot színbeli hasonlóság is erősíti, elegendők ahhoz, hogy valamely eleven gondolatunk egylényegűvé váljon a valós tárggyal és külső érzékelhetőséget nyerjen tőle. Még amikor teljesen ébren vagyunk, olyankor is – amennyiben szorongással tekintünk valami elé – nemde gyakran a természet legzavarosabb hangjait is artikulált hangoknak halljuk? A patakcso bogás például egy pillanatra ama barátunk hangjának tűnik, akire épp várakozunk, és úgy tűnik, mintha saját nevünket kiáltaná, stb. Ezért egy rövid elmélkedés a képzelőerő nagy törvényéről, miszerint a részek hasonlósága rendszerint az egész hasonlóságává alakul, nemcsak elgondolhatóvá, de valószínűvé is teszi azt, hogy maga a tintatartó, valamint a falon lévő sötétszínű kő, melyet Luther mindaddig észre sem vett talán, figyelemre méltó szerepet játszhasson a Gonosz és az ő tolatkó látogatását elutasító ellenséges tett létrehozásában.

Egyszer egy hölgy megkérdezte tőlem, hiszek-e a kísértetekben és jelenésekben. Válaszom igaz volt és egyszerű: *Nem, Asszonyom! Túlontúl sokat láttam ahhoz a saját szememmel.* Csakugyan van egy egész noteszom, telis-tele ily jelenségekről szóló fel-

jegyzésekkel; sok közülük érdekes mint tény és adat a pszichológia számára, és értékes anyaggal szolgál az érzékelés elméletéhez, illetve az érzékelésnek az emlékezet-től és a képzelőerőtől való függéséhez. „In omnem actum perceptionis imaginatio influit efficienter” – WOLFE.² De nincs már közöttünk Ő,³ ki e gondolatot végigvitte volna, ki már lefektette az illető elmélet alapjait és törvényét, s aki miatt oly gyakran, még betegségem nyomorult és nyugtalan éjszakáin is örömet és vigaszt leltem abban, hogy megfigyelem és azonnal le is jegyzem tapasztalataimat a bennünk lévő világról, mely afféle „gemina natura, quæ fit et facit, et creat et creatur”!⁴ Eltávozott az én barátom! az én bőkezű segítőtársam, ki nem kevésbé szellemem jótevője is volt! – Ő, aki mindenki másnál, kit valaha ismertem, sikeresebben elegyítette a kísérleti filozófiában és a metafizikai tudomány mélyebb kutatásaiban való birkatürelmű pontosságot a szépség iránti finom és mindig éber érzéssel; ő, aki a fantázia összes játékát és szökkenését a legárnyaltabb különbségtévesztéssel és kíméletlen ítéletalkotással egyesítette, s aki már-már fájdalmasan kifinomult ízlése fölött meleg szívvel uralkodott, mely az élet gyakorlati viszonyaiban rögvest engedményt a hibákkal szemben, mihelyt erkölcsi ízlése feltárta őket; e szívbéli melegség valóban nemes és egyedülálló volt, hiszen jaj! az egészség derűs érzései szikrányit sem járultak hozzá! E vonásokról azért beszélhetek, mert az egész emberiség osztozott bennük. – A magasabb erények, melyek áldásként hullottak barátaira, s a még magasabbak, melyek lelkében lakoztak és lelkéért léteztek, oly témák, melyekhez a magány energiáival és az ima félelmességével kell fordulni! – erények, melyeket eleven lényének sivárságában és kietlenségében gyakorolt, miközben ő maga az egész folyamattal az ajkán is szomjazott, s mégis fáradhatatlan jósággal áradt ki a körülötte lévőknek, miként valamely lakoma ura árad ki rokonai közt saját derűjének napvilágán! Lényének és sorsának emléke nélkül egy eljövendő állapot hitetlensége elbúsítaná körülöttem a földet és még a fűvet is kiegészné a mezőn.

Fordította: Fogarasi György

A latin szövegrészek fordítását ellenőrizte: Nagyillés János

[A fordítás alapja: Samuel Taylor Coleridge, *Essay III (Ghosts and Apparitions)* (1809/1818), in *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge: The Friend*, szerk. Barbara E. ROOKE, Princeton, Princeton University Press, 1969, 144–147.]

²[Ez nem szó szerinti idézet, hanem Coleridge saját, másutt is használt formulája. Magyarul: „A képzelőerő minden érzékelési aktusba hatólag belefolyik.” Vö. „imaginatio quoque in actum ap-perceptionis influit”, Christian WOLFF, *Psychologia rationalis*, 1734, 1. szakasz, 1. fejt. §24. – *A ford.*]

³[Thomas WEDGWOOD-ról van szó, aki az érzékelés problémájával *An Enquiry into the Origin of Our Notion of Distance* (1817) című, posztumusz megjelent fejtegetésében foglalkozott, melyet egy ismeretlen állított össze jegyzetekből. – *A ford.*]

⁴[Joannes Scotus ERIGENA, *De divisione naturae*. Magyarul: „kettős természet, mely egyszerre alkotó és alkotott, teremtő és teremtet”. – *A ford.*]